

УДК 33:338

Аванесова Н. Е.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

**ОБОРОННА ПРОМИСЛОВОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ
ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Обґрунтовано необхідність розробки основ бюджетного планування та механізми формування бюджету, а також затверджено пріоритетні напрями науково-технічного розвитку України, структуру оборонної промисловості України на засадах сталого розвитку. Наголошено на доцільності встановлення обмеження щодо виробництва продукції оборонного призначення, її експорту, приватизації майна оборонних підприємств.

Ключові слова: оборонна промисловість, економічна безпека, концерн.

Постановка проблеми. Воєнно-політичне керівництво більшості промислово розвинутих країн розглядають оборонно-промисловий комплекс як важливу складову стратегії національної безпеки та оборони країни і приділяють значну увагу захисту важливих і ефективно працюючих підприємств і організацій оборонної промисловості. В ньому сконцентровані значні інтелектуальні, виробничо-технічні та кваліфіковані людські ресурси, зберігається високий експортний потенціал, що забезпечує надходження до державного бюджету значних коштів [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Говорячи про вітчизняних авторів, слід відзначити публікації [5] Б.П. Андрусюка, О.Ф. Белова, В.Ю. Богдановича, Ю.І. Бута, В.Б. Вагапова, В. Горбуліна, О.М. Гончаренка, О.І. Гриненка, М.М. Денежкіна, В.С. Картавцева, О.І. Кузьмука, Б.А. Кормича, В.А. Костецького, Е.М. Лісіцина, В.Г. Лішавського, С.М. Нечхаєва, Ю.М. Оборотова, М.П. Орзіха, Б.А. Пережняка, С.М. Прилипка, В.Г. Радецького, І. Романченка, Г.І. Ситника, В.Б. Толубка, Ю.М. Тодики та ін. Водночас ситуація у світі постійно змінюється, з'являються нові виклики та загрози, усе це свідчить про необхідність проведення перманентних досліджень.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оборонно-промисловий комплекс як сектор економіки, призначений для розроблення і виробництва продукції оборонного призначення, фактично є фундаментом воєнної безпеки та оборони країни. Підтримання високого рівня його розвитку для багатьох розвинутих країн є одним із пріоритетних воєнно-економічних завдань національної політики.

Метою статті є збереження ефективного функціонування ОПК, спроможного вирішувати поставлені завдання в інтересах національної безпеки та оборони країни.

Виклад основного матеріалу. Скорочуючи фінансові витрати на оборонну промисловість, провідні західні країни водночас продовжують переоснащувати свої збройні сили (ЗС) якісно новими зразками озброєння і військової техніки (ОВТ), здійснюють перебудову оборонно-промислової бази, приводячи її у відповідність до сучасних стратегічних і політичних умов.

Стабільна робота підприємств і організацій ОПК не тільки створює передумови для розвитку наукової сфери і суміжних галузей промисловості, але й сприяє переходу від сировинної моделі економіки до моделі інноваційного розвитку.

Сучасна структура оборонної промисловості України за напрямами діяльності охоплює авіаційну, суднобудівну, оборонну галузі та галузь, що об'єднує радіоелектроніку, засоби зв'язку, електротехніку та приладобудування. До авіаційної галузі входять 40 державних підприємств і вісім акціонерних товариств; до суднобудівної – 25 державних підприємств, 29 акціонерних товариств і шість акціонерних товариств з державною часткою майна; до оборонної – 59 державних підприємств і 20 акціонерних товариств; до галузі, що об'єднує радіоелектроніку, засоби зв'язку, електротехніку та приладобудування, – 109 державних підприємств, 16 акціонерних товариств з державною часткою майна і 396 приватних акціонерних товариств [2]. За основними напрямами розробки озброєння і військової техніки ОПК має п'ять полігонів та унікальну випробувальну базу [2].

Сучасний вітчизняний ОПК спроможний розробляти та виготовляти окремі інтелектуальні, високоточні й наукомісткі види озброєння і військової техніки та їх підсистеми (рис. 1).

Оборонно-промислому комплексу належить значна роль у створенні деяких російських видів озброєнь, які сьогодні перебувають на озброєнні Збройних сил України (двигуни для літаків і гелікоптерів, електроніка, різні типи ракет для винищувачів, ракети «земля – земля» тощо). Це, своєю чергою, зумовлює тісну кооперацію оборонних підприємств України і Росії.

Державна політика у сфері розвитку ОПК насамперед повинна ґрунтуватися на створенні сучасної нормативно-правової бази, яка б регламентувала його розвиток. Сьогодні на законодавчому рівні розроблено та запроваджено систему регулювання діяльності суб'єктів господарської діяльності, включаючи сферу створення та виробництва продукції оборонного призначення. Встановлено обмеження щодо виробництва продукції

Рис. 1. Сучасна структура оборонної промисловості України

оборонного призначення, її експорту, приватизації майна оборонних підприємств. Розроблено основи бюджетного планування та механізми формування бюджету, а також затверджено пріоритетні напрями науково-технічного розвитку України [3].

Кілька років тому в Україні було ліквідовано Міністерство промислової політики. Космічна галузь збереглася в особі Державного космічного агентства. Авіаційна галузь залишилася без господаря та розірваною на частини. Оборонна галузь передана державою в управління господарською структурою в особі Державного концерну «Укроборонпром».

Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» вивів учасників концерну (підприємства оборонної промисловості) зі сфери управлінні органів виконавчої влади. Управління концерном покладено на Наглядову раду. При цьому, звертаю увагу, визначено, що Наглядова рада діє на громадських засадах. Але саме на цей орган управління покладається відповідальність за визначення стратегії розвитку оборонної промисловості, напрямів його діяльності, прийняття рішень з розвитку, ліквідації підприємств та їх життєдіяльності.

По суті, це означає, що держава практично перебрала відповідальність за розвиток оборонної промисловості та обороноздатність держави в частині забезпечення ЗСУ озброєнням і військовою технікою на господарську структуру, якою і є концерн «Укроборонпром».

У ст. 2 Закону України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» наведено що відноситься до об'єктів управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі (рис. 2) [3].

Суб'єктами управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі є:

- Кабінет Міністрів України;
- Державний концерн «Укроборонпром».

Створена система управління в оборонному секторі економіки не відповідає ст. 17 Конституції України, яка визначає, що забезпечення економічної безпеки країни є найважливішою функцією держави [4].

Концерн не охоплює всі сфери діяльності оборонної промисловості. В нього не входять підприємства авіаційної галузі. Проведена реформа у сфері ОПК розірвала зв'язки між конструкторськими бюро і заводами-виробниками, які завжди працювали в рамках однієї галузі. Як приклад,

можна привести, до чого призвели реформи в авіаційній галузі. Основні підприємства, які й дозволяють говорити про можливість розвитку авіації в Україні, опинилися в різних сферах управління: ДП «Антонов» – начебто у сфері управління Міністерства економічного розвитку і торгівлі; ДП «Івченко-Прогрес» – у сфері управління ДК «Укроборонпром»; ТОВ «Мотор-Січ» – приватизовано і знаходиться поза стратегії та планів державного розвитку.

Не заглиблюючись в законодавчу сферу, можна з високим ступенем впевненості сказати, що в документах щодо створення концерну «Укроборонпром» проглядаються ознаки порушень законодавства про захист економічної конкуренції, насамперед у питаннях високої концентрації суб'єктів господарювання, їх фінансової залежності від концерну. У цих умовах насторожує, що створення концерну не було погоджено з Антимонопольним комітетом України.

Аналіз діяльності концерну показує, що його створення призвело до ще більшої монополізації виробництва, до зниження конкуренції та зростання цін на продукцію підприємств концерну як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. На рівні цін, безумовно, відбивається необхідність утримання апарату концерну та забезпечення його життєдіяльності, що можливо тільки за рахунок господарської діяльності підприємств.

Концерн не став і не може стати державним органом управління у сфері ВТС, який би системно представляв інтереси держави при організації співпраці з іншими країнами. Він не має права законодавчої ініціативи, не є державним розпорядником бюджетних коштів, а отже, ніяк не може забезпечити розвиток оборонних виробничих потужностей, створення нових технологій, організації наукових досліджень в оборонній сфері, підготовку кадрів для оборонних підприємств.

Існуючі окремі структурні підрозділи в складі Міністерства оборони та Міністерства економічного розвитку і торгівлі, які займаються цим напрямком діяльності, також не мають можливості впливати на зазначені процеси на державному рівні і працюють неефективно.

У цих умовах мимоволі виникає ряд питань. Який орган державного управління відповідає, за:

- визначення стратегії, напрямів розвитку та планування розвитку промисловості України;
- планування, організацію, фінансове забезпечення підготовки;
- виробництва та розвитку сучасних технологій у виробничій сфері;

– оптимізацію існуючих і впровадження нових виробничих потужностей;

– контроль виконання державного замовлення з розробки та виробництва озброєння і військової техніки підприємствами галузі;

– організацію наукової роботи в сфері машинобудування, прикладних досліджень в КБ та НДІ галузі; організацію фундаментальних досліджень підрозділами НАНУ в інтересах підприємств промисловості;

– вироблення вимог до підготовки фахівців у вищих

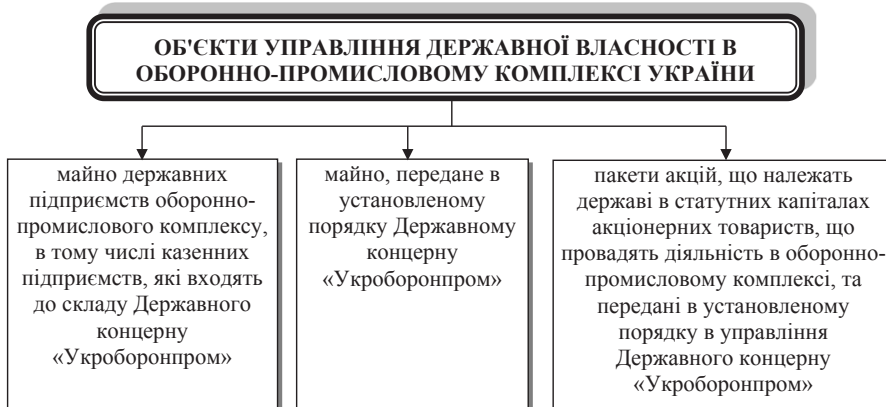

Рис. 2. Об'єкти управління державної власності в оборонно-промисловому комплексі України

навчальних закладах для потреб підприємств промисловості, організацію підготовки фахівців робочих спеціальностей;

- організацію співпраці з іншими країнами з метою формування міжнародних кооперацій по створенню нових видів промислової продукції, впровадження сучасних іноземних технологій на підприємствах, розробку програм розвитку;

- забезпечення просування продукції підприємств на міжнародні ринки, проведення маркетингових досліджень та організацію закупівлі необхідного для підприємств іноземного промислового обладнання і верстатів.

11 грудня 2014 р. в рамках Програми дій уряду був сформований новий Державний орган управління – Агентство з питань ОПК.

Сучасна структура вітчизняного ОПК формується з підприємств різних форм власності, які входять до сфери управління (або сфери діяльності) центральних органів виконавчої влади.

Враховуючи аналіз стану та проблем функціонування ОПК, можна виділити певні основні тенденції його розвитку. Зокрема, зростає кількість роздержавлених оборонних підприємств.

Сьогодні вже тільки половина від загальної кількості машинобудівних підприємств має державну форму власності. Збільшення частки підприємств з недержавною формою власності створює сприятливі умови для реалізації інтеграційних процесів в ОПК.

Зростає роль роздержавлених підприємств у виробництві та реалізації продукції. Сьогодні їх прибуток перевищує 50% від загального прибутку всіх промислових підприємств ОПК, оборотні кошти становлять майже 53%, виручка від реалізації – близько 58%, частка експортної продукції підприємств недержавної форми власності зросла з 36 до 55% залежно від галузі оборонної промисловості. Інтенсивніше і в більших обсягах інвестуються підприємства і організації недержавних форм власності (у загальному обсязі інвестицій – близько 60%) [5].

Формується «ядро» ОПК в окремих оборонних галузях промисловості. Основні обсяги виробництва високотехнологічної продукції (переважно складних систем та комплексів) концентруються на невеликій кількості оборонних підприємств. Кількість працюючих на рентабельних підприємствах в оборонних галузях становить 40–70% від загальної чисельності працюючих у цих галузях.

Спостерігається різна готовність підприємств галузей ОПК до інтеграційних перетворень. Найбільше готові до них підприємства таких галузей, як авіакосмічна, двигунобудування, виробництво радіолокаційної техніки та озброєння, бронетанкобудування. У суднобудуванні організовано спільні підприємства з іноземними компаніями і фірмами. В інших галузях про-

цеси інтеграції перебувають на початковій стадії, і для їх реалізації потрібно значно більше часу.

Державна політика є сферою формування ієрархій пріоритетності розвитку тих чи інших секторів економіки і суспільного життя та лобювання їх фінансування. Слід констатувати, що оборонна промисловість України займає значно скромнішу сходинку в державній ієрархії пріоритетів, ніж вона займала на початку 1990-х років.

Тільки після десяти років занедбування держава почала грати активнішу роль в модернізації ОПК, що створює передумови для позитивних зрушень в галузі. Стратегічні напрями модернізації та реформування ОПК України наведені на рис. 3

Одним з основних напрямів структурної перебудови ОПК є концентрація науково-технічного і виробничого потенціалів шляхом формування великих інтегрованих структур, конкурентоспроможних на внутрішньому і зовнішньому ринках [6].

У результаті структурної перебудови ОПК України буде складатися з підприємств трьох видів (рис. 4).

Галузь відчуває гостру нестачу фахівців з сучасних інформаційних технологій, особливо менеджерів. «У більшості керівників колишніх підприємств державної власності не вистачає духу підприємництва, маркетингових навичок та здатності залучати зовнішні інвестиційні кошти; тобто зміни у верхньому ешелоні управлінців є необхідними» [7].

Висновки і пропозиції. Таким чином, проблемою в оборонній промисловості є старіння кадрів,

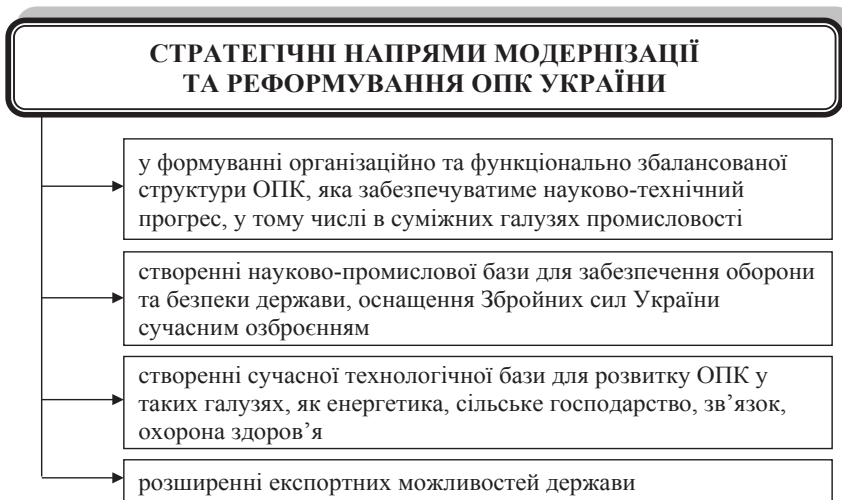

Рис. 3. Стратегічні напрями модернізації та реформування ОПК України

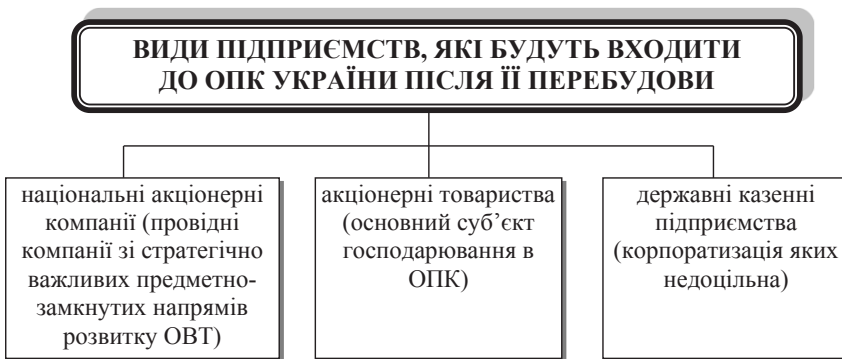

Рис. 4. Види підприємств, які будуть входити до ОПК України після її перебудови

особливо адміністративного персоналу. Середній вік управлінців структур, які є потенційними інвесторами (фінансово-кредитні установи, страхові компанії), значно нижчий від віку менеджерів оборонних підприємств. Нове покоління менеджерів є більш адаптованим до сучасних умов і має інше бачення перспектив і шляхів розвитку галузі, ніж фахівців, чий світогляд сформова-

ний за часів СРСР. Але залучення молоді в ОПК є також проблематичним. Якщо раніше робота в «оборонці» була привабливою для молоді, давала їй можливість кар'єрного і матеріального росту, то сьогодні ОПК більше асоціюється з застоєм, безперспективністю, низьким рівнем соціальної захищеності, багатомісячними заборгованостями із зарплат тощо.

Список літератури:

1. Александров О.С. Концепція «розумної оборони» НАТО: сутність і перспективи реалізації / О.С. Александров // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 4. – С. 182–188.
2. Арзуманян Р., Гриняев С. О новых направлениях развития военной науки в США // Зарубежное военное обозрение. – 2012. – № 11.
3. Безпека та стабільність країн постсоціалістичної Європи в контексті розширення НАТО: ілюзії та реалії // Матеріали міжнар. наук. семінару (м. Чернівці) / О.В. Добржанський (ред. кол.). – Чернівці : Золоті литаври, 2003. – 129 с.
4. Головина К.Г. Стратегические концепции НАТО 1991, 1999 и 2010 годов: трансформация роли Альянса // Наукові праці історичного факультету Запорізького НУ. – Вип. XXXI. – С. 305–307.
5. Гуменюк Б. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / Б. Гуменюк, С. Шергіна. – К. : Університет «Україна», 2009. – 508 с.
6. Кабаненко І., Риженко А. «Нове мислення військових – ключ до успіху реформ» / І. Кабаненко, А. Риженко // Морська держава. – 2005. – № 2. – С. 6–11.
7. Мунтіян В.І. Реформування Збройних сил України: Погляд крізь призму Держбюджету-2004 / В.І. Мунтіян // Наука і оборона. – 2005. – № 4. – С. 7–13.

Аванесова Н. Э.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ОБОРОННАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Резюме

Обоснована необходимость разработки основ бюджетного планирования и механизмы формирования бюджета, а также утверждены приоритетные направления научно-технического развития Украины, структурирование оборонной промышленности Украины на принципах устойчивого развития. Отмечена целесообразность установления ограничения по производству продукции оборонного назначения, ее экспорта, приватизации имущества оборонных предприятий.

Ключевые слова: оборонная промышленность, экономическая безопасность, концерн.

Avanesova N. E.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

DEFENCE INDUSTRY OF UKRAINE ECONOMY AS RESEARCH OBJECT IN THE STATE OF ECONOMIC SECURITY

Summary

In the article the necessity of developing a framework of budgetary planning and budgeting mechanisms, and approved priority directions of scientific and technological development of Ukraine, structuring of defense industries Ukraine on the principles of sustainable development. Emphasized the expediency of establishing limits on defense production, exports, privatization of defense companies.

Keywords: defense industry, economic security concern.